

Farkas László

A „másik" Pándi Pál

Pándi Pál: Teherpróba – Egy irodalompolitikus pályájának kritikus pontjai

A Magvető Kiadó színvonalas, tárgyilagosságra törekvő, őszinte szavú bemutatón adta kezünkbe Pándi Pálnak 65o oldalas, gazdag életműkötetét. Dúsítva naplókkal, levelekkel, vallomásokkal. A beszélgetés során hamar elhangzott, hogy – két Pándi Pál van (volt). Nemes eszményeket szolgáló, és tévedékeny. Majd sorra derültek ki személyiségének rokonszenves vonásai, és dogmatisztelete. Hatalmas munkát végzett fia, Kardos András és segítő szerkesztőtársai, köszönjük.

Közelről érint bennünket, akik az egykori Új Írás rokonainak valljuk magunkat. Együtt küzdöttünk, reménykedtünk, hogy érdemes lesz. Illés Lajos, Váci Mihály és Pándi Pál, s mi négyen munkatársak. Régebbi könyvem *(Deres Március. Az Új Írás indulása és első esztendei)* néhány Pándiról írt részletével szólok – a *Másik P.*-ról, –, mert a hétköznapokon jobban megismerszik az ember, arcképe kiegészül színes vonásokkal.

Idézek a könyvből. kis igazításokkal.

Pándi Pál az Új Írás szerkesztőbizottságában (1961 – 1964)

Bármennyire is nehezményezte Illés Lajos, hogy ördögi ötlet volt hármuk befogása az Új Írás szekerébe, volt ebben ördögi bölcsesség is. Pándi egyrészt lelkes, lendületes, leleményes – és kiegyensúlyozó szándékú szerkesztő volt, jó szimatú felfedező, s egyetemi katedrája körül sok fiatallal volt kapcsolatban, ez mind szerkesztői erény. Másrészt párthű, fölesküdött katonája volt az eszmének. Jelenléte kezeskedett a hatalomnak, hogy a folyóirat nem fog letérni a kijelölt ideológiai útról, nem veszélyezteti létét, amikor az enyhülés, a béke, a többszólamúság felé lépdel. Szigorú, következetes, elvi kritikus is volt, s a hatalom erős irodalompolitikai szövetségese, Aczél György vitatkozó bizalmasa. Meglepő ötletei, szeszélyei voltak, – miként Aczéltól sem volt idegen a szeszély és a rögtönzés.

Pándi vonzó, színes, szuggesztív egyénisége is hasznára volt a lapnak. Figyelme, okos tárgyalóképessége, lényeglátó, problémákra érzékeny szelleme jól szolgált. S bár a munka neheze Illés Lajosra maradt, gyakran vállalta ő is, hogy az írók szemébe mondja a kínos igazságokat, visszaadjon kéziratokat.

Utóbb találgatták, nem bántotta-e Pándit, hogy nem főszerkesztő lett, csak triumvir. Talán nem. Személyiségéhez jobban illett, hogy a háttérből szóljon bele a szerkesztésbe, de azt nyomatékosan. Sokan tulajdonítottak neki olyan döntéseket és érdemeket, amelyekben volt része ugyan, de nem ő volt a főszereplő. Nem a rangot kereste, hanem a szolgálatot. Érzékeny volt, de hiú nem; nem a cím izgatta, hanem a feladat. Magasabb szempontból is taktikusnak tarthatta, hogy ne ő, az ideológus legyen egy irodalmi lap főszerkesztője – más dolog, hogy később egy elméletibb folyóiratnál, a Kritikánál vállalta. S már csak azért sem akarhatott az Új Írás főszerkesztője lenni, mert akkor meg kellett volna válnia a katedrától, ehhez pedig mindvégig ragaszkodott.

Pándi ennek az időszaknak, s a hatvanas-hetvenes éveknek nagy formátumú szerkesztője volt. Az 199o-ben, halála után megjelent *Rejtőzködő legendárium* sok érvényes jellemzést tartalmaz róla, jót-rosszat, amelyek mint az Új Írás szerkesztőjét is jellemzik. Ideírok egyet-kettőt. *„Pándi kérlelhetetlen és konok volt"*, írja Rónay László. *„… egy ügyet védelmezett az általa veszélyesnek vélt irodalmi törekvésekkel szemben... Nagyon sokszor úgy éreztem, nincs igaza. De a véleménye mögött ott húzódott a gesztus, hogy megvédi a szocializmust." "Volt benne valami, amit nem tudok megmagyarázni, de félelmetes volt. Talán ez az állandó <fegyverben levés>."* Illés Lajos szerint *„Őbenne erős teoretikus hajlamok s képességek voltak, s az új jelenségeket is az elméleti-ideológiai koncepciója alapján közelítette meg."* Nemeskürty István azt emeli ki, hogy *„Mindig volt benne egyfajta konokság, valami <passzív agresszivitás> – ha szabad ezt a különös kifejezést használni –, mintha mindig feltételezte volna a másikról, hogy úgysem ért vele egyet. Holott esetleg netán egyetértett."...*

Viszont – ezt is Rónay László mondja nyilatkozatában – *„Szerkesztőként hallatlanul nyitott volt… „Hallomásból tudom csak, abban, hogy apám* (Rónay György katolikus költő – F.L.) *József Attila-díjat kapott, Pándinak része volt. Pilinszkyt is szerette. Pilinszky Jancsi is szerette Pándit. Ami szintén elképesztő volt, meg kell mondanom."*– S Illés Lajos nem csak vitáikra emlékezik, hanem együttműködésükre is: *„Pali jó bajtárs és harcostárs volt. Kifelé szenvedélyesen védelmezte a lapot, ha valahol támadták az* Új Írást*. Nagyon korrekt volt."*

S volt szerepe a szerkesztésben annak a tulajdonságának, amelyet Nagy Péter említ: *„rendkívüli verbális akrobatikára volt képes egy ülés hevében vagy egy vita felfűtött atmoszférájában…"*. Erre a „verbális akrobatikára" csak egy példát említsünk. A fiatal írók pécsi tanácskozásán, 1963-ban, amikor a fiatal írók maguknak követelték az Új Írást, az utolsó napon elmondott lendületes, szenvedélyes, okosan és hatásosan érvelő szónoklatával megfordította a közhangulatot.

Jellemző volt Pándira, ahogyan az Új Írás szemle rovatát irányította. Amikor kritikát kért valakitől, finoman sugallta, mit tart ő maga a könyvről, de nem követelte erőszakosan, hogy egyezzen a kritikus véleménye az övével. Leveleiben fel-felbukkan ez a kérés: *„Elsősorban a műre figyelj, ne a névre."* (Illés Lászlónak, 1961. V. 1.) Néha bíráló kritikára bátorít: *„Mellékelten küldöm Fodor Bandi kötetét. Kérlek, hogy nevelőszigorral írj róla, tehetségéről is, de talán arról a diszkrét tartózkodásról is, amely a versekből kiérezhető az élet keményebb, „napibb" problémái iránt."* (Szauder Józsefnek, 1961.V.18.) Máskor elismerő kritikára buzdít, részletezőbben, hiszen fiatal kritikusról van szó: *„Egy szép és sürgős feladatra kérlek meg. A lap első számában szeretnénk közölni bírálatot Takács Imre új regényéről. A könyvet olvastam, kitűnő munkának tartom. Takács, aki parasztgyerek és lírikus, most egy nagyon szép emlékregénnyel jelentkezett. Érdekes megfigyelni, hogy míg verseiben az ő jellegzetessége egyfajta darabosság, addig a regényében görcsmentesen szép lírát nyújt. Talán csak a befejezés sutább a kelleténél. Figyeld meg a stílus szépségeit és az előadás hangjának Tamási Áronon és Veres Péteren nevelkedett eredetiségét…" (*Kovács Sándor Ivánnak, 196o. december 24-én /!)

Dinamikusak, eredetiek, hegyesek a levelei, néha indulatosak, és gyakran vannak bennük az Eötvös-kollégiumból hozott tréfás, szókimondó, hetyke ízek… S Pándi nemcsak a kritikai rovattal bajlódott, hanem az egész lap a szívügye volt. Prózát, verset is szervezett, nemcsak bírálatot, tanulmányt. Kivette a részét a visszaadásból is. S el kell ismerni, ebben mindannyiunknál nyíltabb, egyenesebb volt. Mi gyávák, gyakran hárítottuk a felelősséget „a szerkesztőség"-re, ő nem hallgatta el személyes véleményét. Nemegyszer írta, mondta: „Én is ellene szavaztam…", vagy „én ugyan nem javasoltam, de a szerkesztőség elfogadta írásodat."

Nagyon jellemző az a jelenet, amelyet Illés Lajos ír le, Pándiról szólván. „(Illyés Gyulával)" *(Könyvemben olvasható…)*

Hallatlanul önérzetes és szerény volt. Akkoriban jelent meg Petőfi című tanulmánykötete – nem engedte, hogy írassunk róla. Egyszer hangzatos levélben utasított vissza egy őt dicsérő – mondatot.

Az agresszív szerkesztés híve volt. Nemcsak az elkészült műveket kell megszerezni, hanem megbízást adni, vitákat provokálni, ötleteket

adni a szerzőknek. Nem emlékszem, ő találta-e ki, hogy a kényes kéziratok mellé tanulmányt kell íratni, de az ő alkatához illett. Szorgalmazta a szerkesztői üzeneteket, mozgassuk az olvasókat, az ideologikus üzeneteket ő maga írta. – Ideírom egy jellemző beszélgetésüket Pilinszky Jánossal. A Dorottya utcai egyik szobában Pilinszky az egyházi hatalmi apparátus erőszakosságát emlegette, a hierarchia merevségét, a „kontraszelekciót". Pándinak fölcsillant a szeme: „Ezt írd meg nekünk, János!" Mire Pilinszky kedves, évődő iróniával: „Na de Pali! És a pártfegyelem?"

A *Rejtőzködő legendárium*ban Nagy Péter feszegeti, mi lehetett a szerepe Pándi életében, gondolkodásában a zsidó, nem zsidó ellentétnek. Mi úgy láttuk, erősen törekedett az egyensúlyra, ő maga nem akart semelyik kizárásnak engedni. Szorgalmazta, hogy nyissunk tágas kaput a népi íróknak. Arra, hogy lehetett sebe, érzékenysége, abból következtethettünk, hogy kijelentette: amíg a neve a lapon van, Erdélyi József nem jelenhet meg. Beszélni nem hallottam erről a traumáról. Tréfálni tréfált: amikor a postáját bontogatva látta, hogy valaki y-nal írta a nevét, megjátszott, teátrális dühvel mondta: „Ha még egyszer y-nal írják a nevemet, visszamagyarosítok Kohnra!" Máskor egy bizalmas barátnője látogatta meg a szerkesztőségben. Hárman voltunk a szobában, s a nő családias közvetlenséggel mutatott rám: „Te Pali, ez a fiú is zsidó?" „Ne hülyéskedj, akkor nem hoztam volna ide!"

A három szerkesztőbizottsági tag sokat vitatkozott szerzőkön, kéziratokon, mondatokon. Illés Lajos szívósan és siránkozva, Váci indulatosan, kiabálva vagy keskeny szájjal, Pándi leleményesen, szenvedélyesen érvelve. Minden fontos döntés személyekről, kéziratokról heves viták és keserves alkuk után született meg. Váci nemegyszer hívott ki a mosdóba, hogy elzengje: „Nem mondok le, érted!!! Nekem ez harctér!" – Hogy miért éppen 1963 februárjában elégelte meg Pándi a folytonos harcot, nem tudhatjuk pontosan. Bizonyos, hogy egyre nehezebb volt megvalósítania – megvalósítani – azt a törekvését, hogy mindig szerezzük meg a legjobb írók támogatását, kéziratait, de közben elvszerű és szigorú kritikákkal illessük ugyanőket. Illés Lajos így emlékezik a szakításra. „*Váratlanul, egy vita hevében indulatosan kijelentette, hogy nem marad tovább a szerkesztőségben, mert úgy látja, fölösleges feszültségeket idéz elő, és akadályozza a munkát. Én utánaszaladtam és visszahívtam. Később még egyszer eljött, de csak az irataiért… Korrekt maradt a kapcsolatunk… Nem váltunk el haraggal. Később is szívesen emlegettük a mi közös szerkesztői éveinket… Csak 1987 elején, már Pali halála után tudtam meg – Illés László nekrológjából –, hogy vereségként könyvelte el önkéntes távozását az Új Írás szerkesztőségéből.*"

+

Az egyik Pándi kemény vitatkozó volt, de én egy másik arcát is megismerhettem. – Havonta találkozót, lapismertetést szerveztünk, akkor éppen a Százéves étteremben. A fiatalok néha vaskos, kakasos hódításokról meséltek, nagy nevetésekkel. A végén együtt indultunk Palival a hetes buszhoz, várakoztunk, beszélgettünk. Szokatlanul elérzékenyült. „Ne hidd, hogy ez mind igaz volt, s hogy ez az igazi szerelem. Talán nem is tudják, hogy mi az. Hanem amikor…" – Sosem hallottam még ezt a hangját. Ő negyven egynéhány éves lehetett, én harminc.

S ezt az arcát látom viszont e kötet borítóján.

Pándi Pál: Teherpróba – Egy irodalompolitikus pályájának kritikus pontjai

Magvető Kiadó, Tények és tanúk, 2022.